

MIOARA DRAGOMIR, *Hronograf den începutul lumii (ms. 3517). Studiu lexicologic*, Iași, Editura Doxologia, 2017, vol. I, 546 p; vol. II, 222 p.

Hronograf den începutul lumii, în varianta păstrată în ms. 3517 BAR, a constituit obiectul de cercetare al Mioarei Dragomir, cercetător științific gradul I la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” din anii studiilor doctorale. Un prim volum, cuprinzând 188 de pagini, a fost editat în 2007, la un an după susținerea tezei de doctorat, și cuprinde studiul filologic asupra *Hronografului*¹. Bogăția materialului cercetat, dificultățile determinate de lipsa unei metodologii clare și sistematice în stabilirea paternității scrierilor românești vechi, rămase anonime, perfecționismul ce o caracterizează pe autoare au determinat-o să își continue cercetările asupra textului până în prezent.

După zece ani de la apariția primei cărți dedicate ms. 3517, Mioara Dragomir ne pune la dispoziție încă aproape 800 de pagini, grupate în două volume, complementare, sub titlul generic de *Studiu lexicologic*. Principala miză a acestor studii este stabilirea paternității traducătorului amplei istorii. Avatururile prin care a trecut osârdia pentru obținerea și publicarea rezultatelor obținute sunt prezentate pe larg în *Prefața* la volumele publicate în 2017, tradusă, ca și capitolul conclusiv, în franceză și engleză.

În *Probleme de filologie* (2007), autoarea explică noțiunea de *cronograf*, motivează alegerea titlului (în condițiile în care primele pagini din ms. 3517 s-au pierdut), stabilește perioada în care putea fi tradus *Hronograful*, izvoarele traducerii (cele principale, grecești și cele secundare, slavone), stabilește filiația copiilor manuscrise, analizează grafia și localizează textul; cel mai amplu capitol este dedicat stabilirii statutului pe care îl are manuscrisul cercetat (pornind de la discuțiile privind statutul de copie-prototip sau acela de autograf parțial) și prezintă apoi reperele care i-au stat la baza formulării ipotezei că traducătorul ar putea fi Nicolae Milescu Spătarul. Mioara Dragomir își construiește argumentația după normele retoricii scolastice – foarte potrivită filologiei – și nu se sfiește să invoce contraargumente la ipoteza sa. Finalul studiului este deschis. Concluziile nu sunt ferme. Și nici nu puteau fi, la vremea aceea, fiindcă autoarea nu adusese toate argumentele posibile, necesare pentru a confirma ipoteza lansată.

Avea nevoie, așa cum ne arată în volumele prezentate aici, de argumentele lingvistice și, cum vom arăta, de încă un tip de argumentație.

Promisiunea din nota finală a acestei prime cărți – „Urmează să dezvoltăm argumentația în volumul consacrat lexicului *Hronografului*... pe baza analizei calcurilor, a sistemului derivării și a problemelor de semantică, prin raportare la scrierile altor cărturari din epocă, în primul rând la ale mitropolitului Dosoftei” – este respectată cu prisosință, așa cum vom arăta în cele ce urmează.

Strategia pe care o adoptă autoarea este următoarea: citește în întregime manuscrisul, asimilează toată bibliografia critică, analizează cu maximă atenție toate opiniile anterioare privitoare la paternitatea ms. 3517 și le deconstruiește. Una dintre erorile de metodă semnalate de Mioara Dragomir este aceea a considerării lexicului comun mai multor opere (originale, mai adesea traduceri) dintr-o anumită perioadă pentru stabilirea paternității. Și arată inconsistența argumentelor de acest tip.

Apoi atrage atenția că *specificul lexicului* unui autor trebuie pus în evidență odată cu profilul spiritual al acestuia. Mioara Dragomir nu doar constată și descrie stilul unui autor, ci caută să pună în lumină *ce anume* determină un stil sau altul. Celebra butadă a lui Buffon *Le style c'est l'homme même* capătă aici altă substanță.

De aceea, primul volum din cele recent publicate de colega noastră este dedicat, pe de o parte, stabilirii tipului de traducere pe care îl reprezintă *Hronograful*... și, pe de altă parte, faptelor lexicale ce caracterizează textul ms. 3517. Astfel că autoarea prezintă și analizează: *împrumuturile* (unde include și cuvintele străine), grupate după mai multe criterii, criteriul etimologic fiind însă cel

¹ *Hronograf den începutul lumii (ms. 3517). Probleme de filologie*, Iași, Editura Trinitas, 2007.

predominant; *derivatele* și maniera de derivare; *calcurile* și tipurile de calc; *locuțiunile și expresiile*, pe care le prezintă pe larg. Analiza acestora din urmă, în studii viitoare, în maniera propusă aici, poate duce la posibilitatea stabilirii, în *Dicționarul limbii române* (DLR), a etimologiilor și la acest nivel, îmbunătățindu-se astfel analiza lexicografică din dicționarul-tezaur. *Numele proprii* sunt considerate, de asemenea, în subcapitolele privitoare la împrumuturi, derivate și calcuri, dedicându-li-se studii aparte.

Volumul al doilea reia sintetic rezultatele analizelor din primul volum și le duce mai departe, în concluzii dezvoltate prin punerea în practică a conceptului de *bază psihologică/spirituală* care, alături de cel de *bază de articulație*, stă la temeiul doctrinei lingvistice Philippide – Ivănescu. În felul acesta, autoarea noastră se apropie de antropologia filosofică, fiindcă pornește de la rezultatele cercetărilor filologice și lingvistice pentru a ajunge la esența omului care într-un *anume* fel s-a raportat la originalele traduse și într-un *anume* fel alege să folosească limba română vorbită/scrișă în Moldova secolului al șaptesprezecelea.

Demersul e dificil și riscant. Autoarea își află însă punctul de sprijin în studiile de teorie a limbii publicate de A. Philippide, G. Ivănescu, Carmen Gabriela Pamfil, înscriindu-se deliberat, prin aceste volume, în tradiția Școlii lingvistice ieșene. Valorificarea viziunii originale a lui Philippide, admirat și completat de urmașii săi, reprezintă cea mai importantă contribuție a cărților prezentate.

O altă contribuție, ce ține de epistemologie, este dată de clarificarea metodei de stabilire a unei paternități, pentru textele românești vechi. Această metodă e prezentată în manieră didactică și aplicată în volumele dedicate *Hronografului...* Așadar, după ce a demontat pledoariile antecesorilor, autoarea caută cea mai adecvată cale spre un autor posibil. Pornește de la ceea ce este cunoscut și verificat: specificul limbii române folosite de mitropolitul Dosoftei; redefinește acest specific, îi subliniază trăsăturile caracteristice și le caută în *Hronograf...* Dar nu le găsește. Pune în evidență, simultan, specificul lingvistic al textului din ms. 3517. Compară, mai apoi, *Hronograful...* cu alte texte din epocă și cu alte texte despre care se știe cu certitudine că îi aparțin lui Milescu.

În urma acestor analize și comparații, ajunge la convingerea că baza spirituală relevată de textele lui Dosoftei diferă de aceea care transpare în *Hronograf...* Și că aceasta din urmă e mai aproape de cea din *Cartea cu multe întrebări foarte de folos...* ori din *Istoriile* lui Herodot. Și consideră, în final, că persoana care se apropie cel mai mult de trăsăturile și de modul de gândire ale autorului traducerii păstrate în ms. 3517 poate fi Nicolae Milescu Spătarul.

Dincolo de ținuta științifică și de rigoarea filologică specifice acestui tip de studii, Mioara Dragomir construiește un discurs captivant, în care argumentele sunt reconstruite metodic, iar concluziile survin în urma unor demonstrații fără rest, încât putem afirma că, prin aceste volume, autoarea ieșeană propune un model convingător de cercetare a unui manuscris românesc vechi, model pe care l-ar putea valorifica într-o viitoare școală doctorală. S-ar împlini, astfel, un legat al lui Carmen Gabriela Pamfil care i-a fost mentor.

Statut de model are și felul în care autoarea valorifică dicționarul-tezaur al Academiei Române, la care face permanent apel. Importante sunt elementele prin care a doua ediție a DLR, la care autoarea lucrează ca lexicograf cu experiență, poate fi îmbunătățită, și mă refer mai cu seamă la faptul că, în textul studiat, autoarea descoperă unele prime atestări mai vechi decât cele deja înregistrate de dicționarul-tezaur, noi variante și sensuri, precum și cuvinte neînregistrate încă. Cele peste 3 300 de cuvinte indexate, precum și cele cca 220 de locuțiuni și expresii dau seamă de dimensiunea materialului lexical studiat.

Cele două volume de studii lexicologice privitoare la ms. 3517 sunt așadar remarcabile și constituie rezultatul pregătirilor necesare pentru editarea, în condiții adecvate (iar nu în fugă, superficial, așa cum astăzi pot crede unii că se poate face bine), a unui manuscris românesc dintr-un secol de importantă creștere culturală a Moldovei.

Gabriela Haja

Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”
al Academiei Române

Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2, România

ANA-MARIA GÎNSAC (coord.), IOSIF CAMARĂ, DINU MOSCAL, MĂDĂLINA UNGUREANU, *Practici de traducere a numelor proprii în scrisul românesc premodern (1780–1830)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017, 268 p.

Volumul de față reprezintă unul dintre rezultatele proiectului de cercetare *Practici de traducere a numelor proprii în scrisul românesc premodern: 1780–1830* (finanțat de CNCS – UEFISCDI), proiect în care au fost implicați autorii în perioada 2015–2017. Cu experiență în studiul filologic și, unii dintre ei, în cercetarea onomastică, membrii echipei și-au propus analizarea modalităților de transpunere a numelor proprii străine în româna premodernă. În acest scop, au fost selectate texte dintr-o perioadă reprezentând începutul „laicizării” și modernizării limbii și literaturii române prin traducerea unor texte din diverse domenii ale culturii scrise (religios, filozofic, istoric, geografic, literar etc.). Au fost alese 11 traduceri românești ale unor lucrări cu caracter mai mult sau mai puțin didactic: Buffier, *De obște gheografie* (Iași, 1795); Campe, *Descoperirea Americii* (Buda, 1816); Catiforo, *Viața Marelui Petru* (Iași, 1788); Delaporte, *Voiajorul francez* (1785); Domairon, *Istoria universală* (București, 1826–1827); d’Orville, *Istoria Americii* (Iași, 1795–1800); Florian, *Numa Pompiliu* (Buda, 1820); Kenghelaș, *Istoria universală* (Buda, 1824); Millot, *Istorie universală* (Buda, 1800); Rumpf, *Arătarea stăpânirii și a caracterului lui Alexandru I* (Buda, 1815); Thornton, *Starea de acum din oblauduirea gheograficească, orașenească și politicească a Principaturilor Valahiei și a Moldaviei* (Buda, 1826). Prin criteriile de selecție (prezentate la p. 10 și, aproape identic, la p. 15) s-a urmărit ca sursele să prezinte diversitate tipologică a conținutului (au fost alese geografii, istorii, jurnale de călătorie, biografii, romane istorice), diversitate editorială și varietate lingvistică (a textelor care au fost folosite pentru traduceri în română).

Iosif Camară semnează paginile adunate sub titlul *Izvoare: traduceri și sursele lor* (p. 15–59). Această parte conține atât descrieri ale celor 11 texte din care a fost selectat materialul onomastic pentru studiul de față, cât și informații despre autori și traducători. În cele mai multe cazuri a fost necesară identificarea ediției care a stat la baza traducerii, proces adesea dificil (mai ales că unele dintre lucrările alese sunt prelucrări, nu traduceri fidele), care a necesitat, în afară de cunoașterea bibliografiei de specialitate, compararea critică a mai multor surse pentru a observa asemănări și diferențe între acestea și textul în română, identificarea unor informații strecurate în text etc.). Capitolul este, în același timp, o oglindă a societății românești de la acea epocă: aflăm ce se preda în școlile de atunci, iar faptul că erau traduse și tipărite lucrări de istorie și geografie universală, lucrări didactice sau alte cărți cu mare priză la publicul din lume, indică interesul cititorilor români pentru aceste subiecte.

Câteva bine-venite *Precizări terminologice* (semnate de Ana-Maria Gînsac, p. 61–66) deschid secțiunea intitulată *Procedee de traducere a numelor proprii în limba română premodernă (1780–1830)*. Procesul de traducere a unui text poate fi foarte dificil, mai ales în epoca aleasă de autorii acestui volum, când limba română se afla în plin proces de modernizare, prin introducerea în vocabular a numeroase împrumuturi din latină și idiomuri romanice. Traducătorii de la acea vreme s-au confruntat și cu problema transunerii exonimelor din textele-sursă în limba română, pentru că nu existau norme unitare. Mădălina Ungureanu prezintă, în subcapitolul intitulat *Adaptarea formală* (p. 66–134), cauzele diverselor dificultăți de traducere a numelor proprii în română (între care utilizarea altor alfabetice și sisteme ortografice și fonetice diferite), procedeele de adaptare grafică și fonetică întâlnite în textele studiate, valorile slovelor chirilice întâlnite la numele proprii, particularități ale transcrierii numelor proprii în funcție de alfabetele folosite. Prezentarea termenilor și sintagmelor prin care au fost redată denumirile *Suedia, Spania, Scoția, Franța, Paris, Sankt Petersburg* și explicațiile aduse pentru unele dintre opțiunile traducătorilor surprind foarte bine diversele procedee folosite în acea epocă pentru a desemna în română respectivele țări și orașe.

Fiind vorba de lucrări cu informații predominant istorice și geografice universale, traducătorii au fost puși în situația de a traduce multe toponime și antroponime puțin sau chiar deloc cunoscute; dacă pe cele știute le puteau înlocui cu formele lor românești, în cazul celorlalte se întâlnesc nume proprii redată în forma din textul tradus, alte nume au terminațiile suprimate sau adaptate la

paradigmele flexionare ale românei. Încadrarea numelor proprii din textele-sursă la categoriile gramaticale de gen, număr, caz și determinare specifice limbii române este detaliat analizată de Ana-Maria Gînsac (*Adaptarea morfologică*, p. 135–181).

Subcapitolul intitulat *Traducerea* (p. 181–245), semnat de Dinu Moscal, conține o secțiune importantă în care, în vederea identificării răspunsului la întrebarea dacă numele propriu este traductibil, sunt prezentate (din perspectivă logico-filosofică și lingvistică) și comentate teorii privind sensul numelui propriu. Autorul ajunge la concluzia că există două tipuri de semnificație a numelor proprii: una lexicală etimologică, traductibilă, și una care nu poate fi tradusă, intitulată „semnificație asociativă” (sintagmă preluată de la Klaus Hilgmann), care reprezintă „o conceptualizare în mintea vorbitorului a reprezentării unei individualități, prin care se identifică individualitatea desemnată” (p. 215). Prin urmare, în situația numelor proprii, se traduce semnificația etimonului și, „exceptând cazul numelor proprii metaforice, opțiunea traducerii este în principiu evitată atunci când între semnificația etimologică a numelui propriu și semnificația asociativă nu există o corespondență la nivelul semnificației categoriale” (p. 218). Acesta reprezentând un principiu ce caracterizează traducerea actuală, în continuare sunt cercetate și exemplificate modalitățile de traducere a numelor proprii în scrisul românesc din perioada 1780–1830: traducerea integrală (în cazul sintagmelor transparente, de tipul *la mer du Nord – marea nordului*, când sunt traduși toți termenii) sau parțială (când unul din constituenți este transparent, iar celălalt opac, ca în *l’Empire de Pérou – împărăției Peru*) și substituirea (adică „înlocuirea unui semnificant din limba sursă cu un semnificant din limba țintă, care să aibă aceeași semnificație asociativă”, cum ar fi *Francia – Țara Franțozului*, p. 241–242).

Realizarea acestei lucrări a demonstrat că autorii stăpânesc tehnicile de cercetare inerente efectuării unei ediții filologice, au spirit analitic, sunt la curent cu studii anterioare din acest domeniu (dovadă stă și bogata bibliografie de la finalul volumului), au cunoștințe bogate de istoria limbii române, fonetică, gramatică, onomastică, cunosc mai multe limbi străine și au curajul unor păreri proprii, pe care le argumentează convingător (de exemplu, consideră că, în cazul numelor proprii, transcrierea propusă de N.A. Ursu nu este potrivită, „întrucât nu ar înregistra o serie de fenomene edificatoare pentru eforturile de adaptare pe care le fac traducătorii și nu ar ilustra nici ezitățile, nici diversitatea soluțiilor propuse”, p. 96). Îngrijit redactată (cu foarte puține greșeli de tehnoredactare) și serios documentată, lucrarea de față acoperă cu succes o zonă până în prezent insuficient analizată și ne face să credem că autorii săi vor realiza și în viitor cercetări filologice și onomastice de valoare.

Daniela Butnaru

Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”
al Academiei Române

Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2, România

LIGIA STELA FLOREA, *Pour une approche linguistique et pragmatique du texte littéraire*.
Seconde édition revue et augmentée, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2018, 244 p.

Lorsqu’une linguiste chevronnée comme Ligia Stela Florea de l’Université de Cluj se met à réfléchir et à écrire sur une approche linguistique et pragmatique du texte littéraire, les lecteurs passionnés par les recherches scientifiques portant sur la langue et la littérature française ne peuvent qu’être séduits par l’érudition du discours, la clarté des analyses et surtout par le plaidoyer de l’auteure pour l’abolition de la frontière injustement tracée (notamment au niveau des programmes universitaires) entre les études de langue et celles de littérature. C’est dans le sillage de Harald Weinrich, de J.-M. Adam et d’U. Heidman que Ligia Stela Florea propose dans son tout dernier livre, *Pour une approche linguistique et pragmatique du texte littéraire*, Seconde édition revue et augmentée, ce plaidoyer pour un rapprochement entre les sciences littéraires et les sciences du langage, au profit d’une reconstruction « raisonnée » linguistiquement du sens des œuvres littéraires : « C’est pour un tel échange bi-disciplinaire que nous plaidons dans cet ouvrage en proposant un autre genre de lecture des textes littéraires, une lecture qui met à profit les acquis de la linguistique

textuelle, des théories de l'énonciation et de l'analyse du discours. Notre plaidoyer aligne, comme il se doit, des arguments d'ordre historique, linguistique, didactique et par-dessus tout des analyses de textes appartenant à de grands noms de la littérature française et roumaine : André Gide, Alain Fournier, Marcel Proust, Roger Martin du Gard, Albert Camus, Eugène Ionesco, Georges Simenon, Hervé Bazin et Ion Luca Caragiale » (p. 5).

Comme on peut le constater, il s'agit d'auteurs très divers, appartenant à des siècles différents et relevant de sensibilités thématiques et littéraires très variées ; l'association de Caragiale à ces grands écrivains français ne fait que mettre en miroir et à la fois en compagnie très inspirée ce véritable génie de la littérature roumaine avec des confrères non moins remarquables du paysage littéraire français.

L'ouvrage de Ligia Stela Florea réunit une dizaine d'études structurées en quatre sections, et se clôt par un chapitre conclusif, « qui fait pendant au long chapitre introductif », pour reprendre les mots de l'auteure, linguiste renommée dans l'espace francophone (p. 5). Les quatre sections relèvent de domaines essentiels des sciences du langage en général, et ponctuent, à travers la thématique traitée par les analyses qu'elles regroupent, des aspects fondamentaux de ces sciences, tel qu'il nous est indiqué par leurs titres : *Stylistique, analyse textuelle et traduction, Linguistique du temps et structure du roman, Discours dialogal et discours dialogique, La construction textuelle du point de vue*.

Habilement dosées et maniées par l'auteure, les approches linguistique, pragmatique et traductologique corroborent à la mise à nu sémantique du texte littéraire, qui, une fois « dépourvu » de son habit stylistique, livre ses significations les plus profondes, à la grande satisfaction des lecteurs. Font partie de cette catégorie des chercheurs en littérature française, déjà confirmés, ainsi que des plus jeunes, en train de se former et de poursuivre leurs études de master ou doctorales. Le livre de Ligia Stela Florea a d'ailleurs inspiré à ces derniers des projets de recherche finalisés par des mémoires de master ou des thèses de doctorat, dirigés avec rigueur, passion et générosité confondante par la linguiste de Cluj. Nous avons eu le privilège de participer, en tant que membre de jury, à l'analyse et à la soutenance publique de l'une de ces thèses, portant justement sur l'efficacité de l'utilisation des instruments linguistiques « pour l'analyse et la critique des traductions littéraires » (p. 6).

On a donc affaire à un livre « vivant », porteur de contenus, d'une problématique et d'une méthodologie qui se constituent en point de départ de recherches futures, les engendrant par leur efficacité et leurs qualités de modèles.

Les Nourritures terrestres, le merveilleux poème en prose de Gide, est soumis à une étude textuelle-discursive et stylistique qui ouvre le livre que nous présentons ici. L'auteure montre de quelle façon la complexité formelle de cette œuvre qui « avait sérieusement ébranlé les conventions littéraires de son époque » (p. 238) peut être expliquée en faisant appel à une analyse syntactico-stylistique, doublée d'une « étude approfondie de la structure séquentielle ». Les conclusions qui en résultent viennent enrichir et même innover les résultats « traditionnels » des exégèses littéraires consacrées à cet écrit : « L'analyse textuelle a mis en évidence l'articulation de divers types de séquences : narratives, descriptives, argumentatives mais aussi des unités à fonction injonctive. C'est là une dimension ignorée en général par l'exégèse littéraire, qui se focalise sur le culte du moi, *i.e.* sur la dimension expressive du texte. Mais la prégnance des registres impressionniste et oralisant, la dimension allocutive, doublée parfois d'une dimension interlocutive, montrent que, dans *Les Nourritures terrestres*, la construction textuelle de la subjectivité poétique est indissociable de la construction d'une relation intersubjective » (p. 239).

La première section du livre, consacrée aux *Nourritures terrestres*, est close par une étude portant sur les difficultés engendrées par la traduction en roumain de cette œuvre polyphonique de Gide, qui contient également des solutions personnelles de traduction de l'auteure, engendrées par une analyse linguistique des passages soumis à la réflexion.

La manière dont la compréhension du rôle joué par les temps verbaux dans la structuration narrative des grandes œuvres littéraires françaises, dont le roman proustien et *Le Grand Meaulnes* d'Alain Fournier constitue l'objet d'analyse de la deuxième section du volume signé par Ligia Stela Florea, qui affirme : « La récurrence et l'alternance des temps verbaux, les contrastes et les changements de base temporelle offrent des informations concernant la structure séquentielle et

l'organisation globale du texte, informations qui peuvent constituer un outil du premier ordre pour l'étude du texte littéraire. [...] Les temps verbaux interviennent, d'autre part, dans le marquage de l'hétérogénéité énonciative qui a une incidence directe sur la structure compositionnelle du texte narratif (récit, description, dialogue, DIL, discours auctorial) » (p. 240). L'auteure montre que les travaux de narratologie qui portent sur la temporalité s'intéressent beaucoup plus aux rapports « que le discours narratif entretient avec l'histoire, négligeant les aspects qui tiennent à la construction textuelle de la temporalité » (*ibidem*).

Les deux dernières sections ne sont plus structurées de façon bipolaire, mais de manière tripartite, contenant chacune trois études au lieu de deux. *Căldură mare* de Ion Luca Caragiale, *La Soif et la Faim* de Ionesco et *La Chute* de Camus sont les œuvres littéraires étudiées dans la perspective du dialogisme et du discours dialogal, l'approche pragmatique remplaçant, dans le cas de leur analyse, l'approche linguistique. Les conclusions de cette troisième section sont plus que pertinentes du point de vue méthodologique et séduisantes du point de vue de l'analyse pragmatique proprement-dite des textes littéraires mentionnés : « Si l'auteur de *La Chute* recourt à l'échange conversationnel pour mettre en scène le discours narratif, l'auteur de *Căldură mare* invente une espèce de récit appelé croquis, situé à la limite de l'épique et du dramatique. Enfin, *La Soif et la Faim* relève d'un type de discours théâtral qui défie les conventions du genre » (p. 241). Voyons, en guise d'exemple, un bref échantillon d'analyse de l'œuvre de Camus : « Le cinquième chapitre commence par un acte de réfutation qui renvoie à une intervention implicite de l'allocutaire, relativement facile à restituer : „On dirait que le bateau n'avance pas”. [...] Ce début de chapitre est symétrique du précédent, car il sert à embrayer le discours sur une nouvelle description [...]. Les termes d'adresse marquent d'un chapitre à l'autre une réduction significative de la distance interpersonnelle : de *monsieur*, *cher compatriote* à *cher ami*, *cher et cher maître* » (p. 174).

La problématique de la construction textuelle du point de vue est abordée dans la dernière section du livre, sur la base de trois analyses portant sur la mise en intrigue dans « l'un des romans les plus typiques » (p. 179) de Simenon (*L'Homme de Londres*), sur les modes de référenciation, et sur les interactions manifestées entre les points de vue des personnages et la voix narrative. L'approche énonciative du linguiste français Alain Rabatel est mise à l'honneur, une longue histoire de collaboration scientifique reliant les deux chercheurs. Le concept de « narration au présent » est également étudié dans cette dernière section, sur la base d'un corpus constitué de trois romans hétérodiégétiques à focalisation interne : *Thérèse Desqueyroux* de Mauriac, *La tête contre les murs* d'Hervé Bazin, et *Nouvelle histoire de Mouchette* de Georges Bernanos. Elle est à distinguer, selon l'auteure, de la narration au passé simple « en ce qu'elle comporte un ancrage initial déictique. Le point de référence temporelle est, dans ce cas (de la narration au présent) le présent d'une instance d'énonciation narrative, centre déictique de la fiction secondaire » (p. 215). Enfin, la dernière des trois analyses de textes fondées sur les acquis de la pragmatique énonciative est centrée sur la problématique du syncrétisme qui fonctionne entre le Je narrateur et le Je personnage dans les récits homodiégétiques.

Les conclusions générales du livre synthétisent, tout naturellement, les conclusions de chacune des sections, affirmant de façon convaincante et rigoureuse le profit de l'utilisation d'un instrumentaire linguistique et pragmatique lors de l'interprétation des textes littéraires. La pertinence des démonstrations-témoignages fournies à travers toutes les analyses proposées dans le livre, doublée de l'autorité et du prestige académique et scientifique de l'auteure œuvrent en parfaite complicité dans ce sens : « Nous croyons que l'approche linguistique et pragmatique permet à l'interprète du texte littéraire de saisir le rôle décisif des mécanismes immanents au fonctionnement du texte (généricité, énonciation, séquentialité, cohésion/progression, connexité, cohérence pragmatique...) dans la production/construction du sens et d'apprendre à s'en servir pour trouver de nouvelles voies vers la découverte des significations artistiques » (p. 242).

Appartenant à ce que l'on pourrait appeler sans crainte de nous tromper, une véritable « génération d'or » des spécialistes universitaires roumains contemporains en linguistique française, à côté des professeures Alexandra Cuniță de l'Université de Bucarest, ou de la regrettée sémiologue et linguiste de Iași Maria Carpov (également traductrice renommée), Ligia Stela Florea est une voix qui jouit d'une autorité incontestable pour la proclamation de l'interférence et de la collaboration

obligatoire qui devrait fonctionner entre les sciences du langage et la théorie et la critique de la littérature. À notre université, c'est notamment Mme Maria Carpov qui a plaidé, à travers toute son activité de recherche et d'enseignement, pour une interpénétration permanente entre les études de langue et de littérature française.

Les modèles « réussis » d'analyse des textes littéraires opérés avec des outils linguistiques que propose Ligia Stela Florea dans ce livre représentent donc autant de pistes à suivre par d'autres chercheurs, dans le domaine toujours fascinant des études des lettres, et tout particulièrement, des lettres françaises.

Felicia Dumas

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
Iași, bd. Carol I, nr. 11, România

ANDI MIHALACHE, *Trecutul ca text: idei, tendințe, controverse*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017, 296 p.

Trecutul ca text descrie din perspectiva antropologiei istorice o experiență deopotrivă socială și culturală dinamică, mereu rescrisă, regândită și chiar reimaginată de noi toți și de fiecare autor în parte, în funcție de proiectele identitare asumate ori de accețiunea acordată adevărului ca atare și, subsecvent, adevărului istoric: „Trecutul prins în aria de competență a istoriei este acela în care *intervenim încontinuu* [subl. n.]” (p. 120). Cercetătorul Andi Mihalache, istoric de profesie, a convertit în *Trecutul ca text* materia unui curs universitar pe care l-a predat, ceea ce face ca lucrarea să-și „disimuleze” latura doctă sub strategii „prietenoașe” de punere în pagină adresate publicului mai tânăr. Una dintre acestea este expresivitatea, pentru care autorul are o înzestrare cu totul aparte. Prospețimea nu este însă numai a tonului, ci și a abordării *de pricipio* a materiei: trecutul – consideră cercetătorul – nu este obiectul, ci subiectul cercetărilor, el (trecutul) nefiind un produs inert al demersurilor noastre, ci un personaj care intră în dialog cu noi, alegând ce să ne transmită și deopotrivă alegându-și „emisarii”; sub asaltul neaveniților, „trecutul istoric” sfârșește prin a se ascunde: „Ne-a părăsit și nu dă de înțeles că ar dori să mai primească vizite. Iar la comemorări, trimite în locul său un văr de-al doilea, manualul de clasa a V-a” (p. 10). Tonul ludic nu face mai puțin fermă poziționarea autorului împotriva „monopolurilor” clișeizate asupra adevărului istoric: „Pentru că, atunci când se învechesc, unele certitudini decad și miros a minciună” (p. 279).

Dacă a da titluri cât mai sugestive capitolelor și subcapitolelor este o modă în exegeza actuală, oriunde în lume, Andi Mihalache o ilustrează inspirat, *Il n'y a pas de hors-texte*, *Veridicul și deghizările sale*, *În care trecut ne regăsim prezentul?*, *Trecutul, eterna nouitate*, *Trecuturi de poveste*, *Identități și travestiuri*, (rilkeanul) „*Trecutul încă așteaptă-n soartă*”, *Trecutul de primă instanță* fiind doar câteva dintre sugestiile auctoriale transmise cititorului chiar prin mijlocirea titlurilor.

Lucrarea se compune din două părți (*Despre adevăr și sinonimele sale* și *Ideea de cultură istorică*), urmate de un scurt capitol concluziv intitulat *Lecturi, amprente, ficțiuni*. Prima și a doua parte a cărții proiectează pe pânza teoretică a ultimelor trei secole fascicule de lumină prin care anumite figuri din peisajul istoriei culturii sunt readuse în prim-plan, iar vocile lor sunt articulate într-un dialog al ideilor structurat în jurul accețiunilor noțiunii de adevăr și atitudinilor față de trecutul istoric. „Dialogul” teoreticienilor invocați este, de fapt, un construct auctorial, o revizitare a vastului domeniu al umanoarelor de către un cercetător care îl ia astfel în posesie într-o manieră personală, stabilind filiații ideatice, contradicții fertile, recitari și revalorificări ale opiniilor antecesorilor în opera urmașilor etc.

Dependența istoricilor de filosofia/filosofiile și de hermeneutica/hermeneuticile vremii lor – „orice perioadă din istoria scrisului istoric are ca impuls o anume teorie despre cunoaștere, despre adevăr și metodele de a-l descoperi” (p. 136) – pare a fi dat, mai ales după jumătatea secolului al XX-lea, un caracter secundar sau chiar ancilar disciplinelor istorice. Autorii vechi devin ei înșiși surse (de exemplu, Giambattista Vico pentru Paul Hazard ș.a.). *Mutatis mutandis*, autorul face la rândul său

istoria istoriei. În măsura în care au relevanță pentru perspectiva istoricului, sunt trecute în revistă, pentru uzul studenților și al cititorilor, aspecte esențiale din teoriile lui Roland Barthes, Jean d'Ormesson, John Langshaw Austin, Richard Rorty, Jean Starobinski, Clifford Geertz, Michel Foucault, Carlo Ginzburg, Lynn Hunt, Natalie Zemon Davies, Hans Georg Gadamer – prezentat pe larg, atât datorită relevanței sale în dezbateri, cât, poate, și pentru a-i transmite ideile netezind asperitățile stilistice ale hermeneuticii sale –, Leopold von Ranke, Wilhelm Dilthey, Johann Gustav Droysen, Umberto Eco, Marcel Gauchet, Frank Ankersmit, Catherine Belsey, Jan Assmann, A.J. Gurevitch, Alexis Nouss, Paul Ricoeur, Jörn Rüsen, Daniel-Henri Pageux, Erich Auerbach, Gian Paolo Caprettini, Eugenio Battisti, Walter Benjamin (am respectat în mare ordinea în care aceste nume apar în text, ordine ce sugerează într-o oarecare măsură desfășurarea dialogică în care autorul angajează teoriile invocate). Autorii români citați sau comentați cu atenție sunt mai degrabă filosofi sau literați decât istorici: Gerard Stan, Andrei Cornea, Alexandru Dragomir, Mircea Angheliescu, Doris Mironescu, Bujor Nedelcovici, Mircea Lăzărescu, Ana Blandiana, Viorica Nișcov, Matei Vișniec; totuși, se face apel și la istorici (mai ales când ei sunt și antropologi): Ștefan Lemny, Doru Radosav, Ioan Petru Culianu. Andi Mihalache nu își propune să prezinte exhaustiv teoriile la care trimite, ci dorește să le utilizeze ca suport pentru propria reflecție și mai ales să le transmită, ca pe niște provocări epistemologice, publicului său – format, cum spuneam, inclusiv din studenți, viitori specialiști în științele istoriei. Textul este un itinerar de gust prin teorii filosofice, hermeneutice, istoriografice, antropologice, culturale ș.a., un conspect liber, avizat și comprehensiv, un soi de „regestă” modernă a unui fond bibliografic virtual nelimitat (întrucât lecturile se deschid telescopic fără încetare unele către altele). Nu mai puțin, textul pune în pagină o serie de interogații, conturând o meditație a antropologului asupra pozițiilor propriului demers realizat *en historien*.

Concluzionând demersul desfășurat în paginile anterioare, autorul notează în capitolul final, în aceeași cheie dramatic-ludică în care își prefațase lucrarea: „Eroul generic al acestei cărți este totuși trecutul nostru, dar nu acela ucis de teorie. Ne pasionează ceea ce a rămas viu din el și mai ales discutabil, sub formă de presupunere, fantasmă, prejudecată, loc comun. Este, așadar, un trecut în veșnică mișcare, al tuturor, care pune la încercare și ridică pretenții asupra modului în care scriem despre dânsul” (p. 283).

Andi Mihalache se recomandă în această carte ca un istoric interesat mai mult de modurile de transmitere a tradiției decât de tradițiile transmise, mai mult de mecanismele de formare a cogniției decât de cunoștințele acumulate, mai mult de ceea ce documentul spune involuntar decât de datele inventariate în el – așadar, mai mult de metodologia care guvernează orice efort al cercetătorului decât de rezultatul ca atare al drumului parcurs. Ne propune o istorie a nuanțelor, a complexității, a intervalului. Grație accentului permanent asupra problematicei fundamentale a adevărului și comprehensiunii, cititorul se vede pus, în același timp, în fața unei lucrări de antropologie culturală și de epistemologie a istoriei.

Fondul viziunii auctoriale este, credem, (neo)romantismul, reflectat în interesul lui Andi Mihalache pentru adevăr, autenticitate, subiectivitate, ego-istorie și microistorie, ruine, timp și moarte, istoricitate, mitologie, rolul literaturii/culturii în construcția identitară, rolul narațiunii ca vehicul al memoriei comunitare care ipostaziază faptul istoric „brut”, transformându-l în eveniment ș.a. Interdisciplinaritatea este o mare pasiune – cultivată conștient – a autorului. Apetitul pentru valorificarea diversității informațiilor din cultura umanistă (inclusiv din literatură și din arta cinematografică) încadrează perfect lucrarea de față în stilistica istoriografiei contemporane. Cu atât mai mult impresionează, în această țesătură informațională atât de densă, adevărurile personale descoperite de autor și enunțate „clasic”, direct, tranșant, percutant. Câteva exemple: „*Recent* este orice trecut nerezolvat. [...] Ca să dobândim o vecinătate acceptabilă cu istoria recentă trebuie să o înlănzim puțin, însă cum? Probabil că înscriind trecuturi imediate într-o poveste a tuturor, dar cu epiloguri multiple. [...] Pentru că recent nu este acel incident consumat cu câteva ore în urmă; contează cea ruptură pe care memoria o reține cu încăpățănare în viețile noastre și o tipizează până când o ridică la rangul de reper identitar” (p. 11–14); „Trauma nu este altceva decât incapacitatea de a răspunde la întrebarea «de ce?»” (p. 194), „Tradiția își confirmă adevăratul sens nu prin menținerea

perseverență a ceea ce este adus până la noi din trecut, ci prin faptul că își dovedește realitatea proprie furnizând alte întrebări, prin care continuă să ne influențeze și să «converseze» cu noi” (p. 40).

Stilistica textului este una aparte. Am amintit deja expresivitatea, care ni se pare a fi o marcă a scriiturii lui Andi Mihalache. Ea este subliniată și prin preferința autorului pentru o punctuație „personalizată”, jalonând o frază amplă în care coordonarea predomină, iar enumerațiile sunt reinterpretate ca juxtapuneri de microfragmente individualizate prin folosirea semnului „;” (astfel, un enuț de tip *a, b, c și d* devine *a; și b; și c; și d*). Cităm, spre exemplificare, o frază care prezintă particularitățile de construcție semnalate: „Prin urmare, nu mai percepem această «deviere» de la tradiție doar ca pe o simplă contestare; și îi observăm efectele mai degrabă în direcția receptării «distorsionante» a textului, în zona efectelor nescontate ale lecturii; acolo unde Cititorul Ideal nu se conformează și nu se lasă dus cu vorba, producând, autonom, propriile lui interpretări” (p. 125). Îndrăzneli verbale care ar fi apanajul scriitorului de literatură – „șotiosul [Păstorel]” (p. 119), „[predispus la] *statufiere*” (p. 121), „[perspective] *compromisorii*” (*idem*), „[simbolurile sunt] *interpretante* [ale conduitelor noastre]” (p. 162), „*demortificare* [a vieții]” (p. 181), „[scopuri] *veritative*” (p. 190), „[gândirea metaforică și magic-] *contiguistă*” (p. 248), „[complexul] *victimar*” (p. 271) – dau un plus de modernitate și interes discursului.

Lucrarea, substanțială și densă, are suplețea unui eseu, iar vocea inconfundabilă a autorului face ca lectura să se adreseze intelectualilor de diverse formații, care o vor parcurge cu cert folos reflexiv.

Astrid Cambose

Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”
al Academiei Române

Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2, România